

досвід побудови загальної концептуальної основи національного та міжнародного права // *Філософія права і загальна теорія права*. – 2013. – № 2. – С. 276. **6.** *Мережко О. О.* До питання про можливість створення універсальної теорії права // *Філософія права і загальна теорія права*. – 2013. – № 2. – С. 182. **7.** *Микієвич М.*, Мотиль В. Концептуальні основи права ЄС у контексті формування універсальної теорії права // *Філософія права і загальна теорія права*. – 2013. – № 2. – С. 285. **8.** *Мережко О. О.* В якому сенсі ми можемо говорити про порівняльне міжнародне право? // *Ідея порівняльного міжнародного права: pro et contra*: Зб. наук. праць / За ред. Ю. С. Шемшученка, О. В. Кресіна. – К.; Львів: Ліґа-прес, 2015. – С. 20. **9.** *Незабитовский В.* Учение публицистов о межгосударственном владении. Рассуждения на степень доктора политических наук // *Наука міжнародного права в Університеті Святого Володимира*. – Т. 1. – К.: Промені, 2004. – С. 24-25. **10.** *Domingo R. Gaius, Vattel, and the New Global Law Paradigm* // *European Journal of International Law*. – 2011. – Vol. 22. – № 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ejil.org/pdfs/22/3/2172.pdf>. – Р. 638. **11.** *Аннерс Э.* История европейского права. – М.: Наука, 1994. – С. 14. **12.** *Грабар В. Э.* Первоначальное значение римского термина *jus gentium* // *Ученые записки Тартуского гос. ун-та*. – 1964. – Вып. 148. – С. 38-39. **13.** Там само. **14.** *Лукашук И. И.* Международное право. Общая часть. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – С. 261-262. **15.** *Мартиненко П. Ф.* Просякнутість конституційного права України міжнародним правовим порядком // *Наук. вісник Дипломатичної академії України*. – 2007. – Вип. 13. – С. 124, 135. **16.** *Дамірлі М. А.* Порівняльне міжнародне право в пошуках власної академічної ідентичності // *Ідея порівняльного міжнародного права...* – С. 232.

Б. В. ОСТРОВСЬКА,
кандидат юридичних наук

ВЗАЄМОДІЯ КАНОНІЧНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У РЕГУЛЮВАННІ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

На прикладі міжнародно-правових відносин розкриті актуальні питання взаємодії канонічного та міжнародного права. Проаналізовано вплив релігійних норм на правосвідомість, міжнародну політику, дипломатію та право як у сучасному суспільстві, так і в історичній ретроспективі.

Ключові слова: канонічне право, релігійна норма, релігія, християнство, іслам, міжнародне право, міжнародні правові відносини, цивілізація.

Островская Б. В. Взаимодействие канонического и международного права в регулировании международных правовых отношений

На примере международно-правовых отношений раскрыты актуальные вопросы взаимодействия канонического и международного права. Проанализировано влияние религиозных норм на правосознание, международную политику, дипломатию и право как в современном обществе, так и в исторической ретроспективе.

Ключевые слова: каноническое право, религиозная норма, религия, христианство, ислам, международное право, международные правовые отношения, цивилизация.

Ostrowska B. V. The interaction of canon and international law in the regulation of international legal relations

The topical issues of the interaction of canon and international law are disclosed on the example of international legal relations. The influence of religious norms on the legal conscience, foreign policy, diplomacy and law in modern society and in the historical perspective is analyzed.

Legal assessment of the actions of offenders according to the norms of international and canon law is provided. The examples of flagrant violations of the norms and principles of international law in connection with an armed invasion (as well as religious conflicts), which are a threat to national and international security, are given.

The military Russian aggression in Syria (together with informative propaganda) has been causing a continuous great migration of the hundreds of thousands of refugees from the Middle East to the European Union. Regular cases of provocations by terrorists of the Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL) are still taking place on European territory. As a result it provokes the collision of Islam and Christian civilizations and escalates the conflict in the international relations. It actually puts the whole world before the threat of the Third World War. On the basis of the norms of canon and international law the legal analysis of the consequences of military aggression and violation of international agreements is carried out.

Key words: canon law, religious norm, religion, Christianity, Islam, international law, international legal relations, civilization.

Сучасні проблеми міжнародних правовідносин – це не випадковий збіг обставин, а закономірний результат тривалої деморалізації світу, який забув про справжні цінності життя та про кінцеву мету людського буття. Саме духовна криза лежить в основі глибоких міжнародних та політичних катаклізмів. Питання власних економічних інтересів поставлене в основу всієї міжнародної політики представників владних структур сучасних демократичних держав. Хоча «економічний і соціальний розвиток слід завжди зв'язати з моральними і суспільними цінностями»¹. Боротьба за перерозподіл матеріальних ресурсів та сфер впливу штовхала політиків до неодноразового і зухвалого порушення міжнародного права, укладання таємних протоколів до міжнародних договорів, ведення кулуарних домовленостей, воен тоталітарних режимів із власним народом тощо. Проблеми сучасної світової політики міжнародних відносин часто вирішуються не домінантою міжнародного права (силою права), а правом сили.

В історії цивілізацій важливе значення для життя суспільства справляла релігія як духовна складова світогляду людей, вплив якої на свідомість є беззаперечним. Більше того, сама релігія є цивілізаційною складовою свідомості людини в суспільстві та, зокрема, її правосвідомості. Часто питання зміни релігії (віри) ставало доленосним для цілих цивілізацій та призводило до появи нових дочірніх цивілізацій². Так, прийнявши християнство, вікінги стали органічною частиною сучасної Західної Європи, однією з гілок її генеалогічного дерева; беззаперечним є вплив «варягів» на генезис Київської Русі. Отже, у процесі еволюції людського суспільства релігія завжди була одним з визначальних факторів впливу як на внутрішню політику держав та їх право, так і на міжнародні відносини.

Часто конфесійна більшість (у державі чи в окремому регіоні) може здійснювати відчутний вплив на ставлення до певних міжнародних подій, на про-

цес імплементації міжнародно-правових норм. Навіть саме ставлення до поняття смерті (безсмертя, вічного та потойбічного життя) в релігійному контексті може визначати державну політику підтримки (легітимізації) чи скасування смертної кари як вищої міри покарання, в тому числі й ставлення до вчинення суїциду та його крайнього виразу – вчинення теракту (як суїциду, що призводить до масової загибелі людей) тощо. Насамперед ставлення до таких моральних категорій значною мірою визначає релігійна доктрина, поширена в даній країні. У такому ракурсі міжнародне право може частково визнаватися або не визнаватися державами, в яких національне законодавство має примат над тими міжнародними нормами, що суперечать її релігійним канонам і догматам, які можуть з часом трансформувалися у національні звичаї або ж отримати своє закріплення у національному законодавстві.

Водночас, релігія є важливим та могутнім об'єднавчим фактором, тому врахування (повага, дотримання) релігійних канонів у міжнародних відносинах допоможе дійти консенсусу в багатьох питаннях суспільної ваги (починаючи від дипломатичного етикету та протоколу і закінчуючи міжнародним правом). Релігійний церемоніал (як врахування на міждержавному рівні установлених релігійних звичаїв) є складовою сучасного міжнародного дипломатичного протоколу. Оскільки релігія є складовою міжнародної політики та дипломатії, можна стверджувати, що релігійні канони, безумовно, є складовою та джерелом права, у тому числі міжнародного. Виходячи з цього, простежується тісний взаємозв'язок між поняттями релігійної норми (церковних канонів) та правами людини³. У свій час експансія Заходу на Схід (хрестові походи) та Сходу на Захід (священні війни) справили фундаментальний вплив на вирішення питань війни та миру й загалом усієї системи міжнародних відносин.

Сучасний міжнародний правопорядок стоїть перед численними цивілізаційними викликами⁴. Недооцінення ролі релігійного фактору в житті сучасного суспільства є небезпечною перспективою, особливо при зіткненні (навіть у позитивному сенсі цього слова) різних цивілізацій – християнської та ісламської. При цьому слід враховувати, що іслам є одночасно офіційною державною релігією мусульманських країн і джерелом їх права. Найбільш гостро це проявляється, коли таке зіткнення переростає у цивілізаційне протистояння. Релігійна толерантність може стати запорукою вирішення конфліктів у напрямі міжконфесійного миру та сприяти справжньому діалогу між цивілізаціями.

Релігійний чинник часто змінює і вектор світової політики, якщо його дія виходить за межі національних кордонів. Як приклад, ісламська революція в Ірані як протистояння сунітів та шіїтів та, в результаті, створення терористичної організації – т. зв. ІДІЛу як невизнаної самопроголошеної квазідержави («Ісламської держави Іраку та Леванту»), схожої за статусом до ДНР та ЛНР на території України. Мета ІДІЛу – створення ортодоксальної сунітської ісламської держави, що ґрунтується на ідеї «Великого халіфату», який колись виступав могутнім об'єднанням багатьох народів. Тому таке, навіть гіпотетичне, сусідство з майбутньою подібною ісламською імперією, є вкрай невтішною перспективою для ЄС.

Сучасне зіткнення мусульманської та християнської цивілізацій, яке виникло раптово та несподівано для Європи – це зіткнення без кровопролитних воєн. Єдина Європа похитнулася під дією зовсім іншого чинника – людського, міграції мусульман до європейського регіону, де нині прагнуть знайти притулок сотні тисяч мігрантів зі Сходу. ЄС нині проходить практичний тест на дотримання проголошених ним міжнародних принципів (у тому числі расової, релігійної та іншої толерантності). Європейське суспільство, яке репрезентує християнську цивілізацію, з часу релігійної революції на Сході має змогу відчувати вплив релігії на життя мусульманських країн. Релігія є органічною частиною правопорядку як усередині цих країн, так і домігантою у їх міжнародних відносинах. Сутність будь-якого релігійного права полягає у внутрішній переконаності суб'єктів у необхідності дотримання його морально-правових норм. Саме у цьому проявляється особливість впливу релігійного права на правосвідомість громадян, що слугує для зміцнення правопорядку, особливо в ісламі, де воно є також державним правом.

Зіткнення ісламу з християнським світом у сучасному вимірі подовжується на рівні міжнародного тероризму, в основі якого лежить релігійний екстремізм. Він породжений не в останню чергу класичним поглядом на належність європейської частини людського суспільства до т. зв. цивілізованого світу. Однак християнство, маючи чітку позицію стосовно діяльності екстремістських угруповань, вважає злочин, вчинений в ім'я релігії, злочином проти релігії, про що неодноразово наголошував Святійший Вселенський патріарх Варфоломій I на міжнародних зустрічах з представниками різних конфесій світу, що підтверджує актуальність цього твердження у будь-якому суспільстві⁵. Ця проблема ставить питання вироблення єдиної доктрини міжнародного права Православної Церкви. Тому для справжньої боротьби з міжнародним тероризмом, у пошуках вирішення спільних проблем для всього людства, світова спільнота має перспективи їх розв'язання не в рамках країн Західної і Центральної Європи та США, а лише у глобальному цивілізаційному масштабі.

Сучасний світ потребує такої соціальної перебудови міжнародних відносин, за якої співвідношення світових сил здійснювалося б у напрямі послаблення цивілізаційного протистояння⁶. Водночас досвід української державності доводить можливість партнерського (навіть братерського) співіснування в межах країни громадян, які належать до різних віросповідань, яке, на щастя, не приводило до міжнародного тероризму «європейського» чи «американського» рівня. Хоча історичний поділ України на Правобережну, Лівобережну та Південну дійсно зумовив міжнародні сфери впливу на ці нині умовні території, воєнні амбіції Російської Федерації як країни-агресора щодо Південного Сходу України та Криму та активну участь у протидії їй нашими найближчими сусідами і союзниками (колишніми історичними частинами Великого князівства Литовського та Речі Посполитої) – країнами Балтії та Польщі.

Аналогічна ситуація вбачається також у кавказькому, придністровському, балканському та інших конфліктах. На жаль, агресія з боку «старших братів» зумовлена нехтуванням християнським розумінням рівності всіх перед Богом,

особистої й невідворотної відповідальності, й передусім тих, хто, прикриваючись вірою як дипломатичним імунітетом, використовує церкву як інструмент впливу на політику, в тому числі міжнародну. Такі політики під гаслами боротьби з фашизмом і тоталітаризмом самі втілюють їх у життя у своїй міжнародній діяльності – ведуть війну з різного роду «невірними» згідно з їх власною ідеологією чи політикою партії. Часто імперські амбіції лідерів деяких країн світу, з приходом їх до влади, настільки кардинально змінюють політичний курс власної держави, що тим самим невідворотно впливають і на міжнародну політичну ситуацію.

На жаль, і нині в основі міжнародної політики лежать економічні інтереси колишніх «колонізаторів» та «імперіалістів», які продовжують впливати на суверенні країни, застосовуючи міжнародне право як інструмент міжнародної політики, в тому числі вибірково, з метою отримання економічної вигоди (залишаючи проголошені цінності на рівні декларацій). Інколи, домагаючись домінування в міжнародних відносинах, деякі країни в односторонньому порядку вдаються до силового врегулювання конфліктів. Особливо гостро ця проблема стосується країн Близькосхідного регіону, конфронтація з якими ризикує перерости у релігійний конфлікт з цілим мусульманським світом. Наведемо як приклад розпочату у 2003 р. президентом США Джорджем Бушем війну в Іраку та американсько-британське вторгнення, яке розпочалося без офіційного схвалення Ради Безпеки ООН та визнане неправомірним актом і порушенням Статуту ООН⁷.

Позиція Католицької церкви щодо міжнародного втручання та демонстрації політичної сили є різко негативною. Така міжнародна політика активно засуджувалася та засуджується Святим престолом. Ватикан протягом останніх десятиріч став активним суб'єктом міжнародної політики, здійснював миротворчу діяльність від першої особи – Римських Пап Іоанна Павла II, Бенедикта XVI, Франциска⁸. У свою чергу, православний християнський світ, підтримуючи політику миру та невтручання, лише нещодавно публічно сам став у центрі міжнародного конфлікту. Прикро констатувати, що цінності християнського світу можуть бути нівельовані неузгодженостями колишніх союзних республік. Так, Російська Федерація, нехтуючи принципами і договірними нормами міжнародного права та керуючись власною стратегією національної безпеки, здійснює зухвалу політику військової агресії, якій спільно намагається протистояти вся міжнародна спільнота⁹.

Нині перед світом постала історична можливість змінити ставлення до ролі релігії у міжнародних відносинах загалом та міжнародному праві зокрема. Цивілізація потребує побудови такого нового світового порядку, в якому міжнародні відносини ґрунтувалися б на морально-правових засадах та цінностях, які сповідаються всім людством та притаманні представникам усіх без винятку цивілізацій світу, Насамперед християнській цивілізації, заснованій та зрощеній на принципах християнської любові та прощення, де всі люди мають співіснувати у мирі. У цьому розумінні саме поняття «миру» є моральною категорією, набагато ширшою, ніж його власне політичний зміст, який вкладе-

но в міжнародне гуманітарне право (відсутність війни тощо). І в цьому сенсі міжнародне право повинно вчасно трансформуватися із права міждержавного у право всієї людської спільноти з метою її мирного співіснування у світі.

1. *Вселенський Патріарх Варфоломій*. Віч-на-віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі. – К.: Дух і літера, 2011. – С. 206. 2. *Тойнбі А. Дж.* Постигание истории: Сб. – М.: Рольф, 2001. — 640 с. 3. *Суспільство і закон*. Розмова з Блаженнішим Любомиром. Аудіокнига у 2-х CD. – Львів: Департамент інформації УГКЦ, Свічадо, 2013. 4. *Денисов В. Н.* Міжнародний правопорядок в світлі сучасних цивілізаційних викликів // Міжнародний правопорядок: сучасні проблеми та їх вирішення: Зб. мат-лів конф. / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Н. Денисова. – Львів: Сполом, 2015. – С. 10. 5. *Вселенський Патріарх Варфоломій*. Віч-на-віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі. – К.: Дух і літера, 2011. – 360 с. 6. *Денисов В. Н.* Міжнародний правопорядок в світлі сучасних цивілізаційних викликів // Міжнародний правопорядок: сучасні проблеми та їх вирішення: Зб. мат-лів конф. / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Н. Денисова. – Львів: Сполом, 2015. – С. 15. 7. *Lynch C. U.S., Allies Dispute Annan on Iraq War* // Washington Post. – September 17, 2004. 8. *Світ Святого престолу* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w2.vatican.va/content/vatican/it.html>. 9. *Указ Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 года № 683 «О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации»* // Интернет-портал «Российской Газеты» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>.

І. Д. СОФІНСЬКА,
кандидат юридичних наук

КОНЦЕПЦІЯ ГРОМАДЯНСТВА: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Основною метою статті є аналіз концепції громадянства, сутності та правової природи цього конституційно-правового інституту. Особливу увагу автор звертає на основні етапи еволюції концепції громадянства та моделі сучасної законодавчої регламентації, а також вказує на геополітичні та цивілізаційні виклики, які впливають на еволюцію концепції громадянства.

Ключові слова: громадянство, держава, Європейська конвенція про громадянство, мерітократичне громадянство.

Софинская И. Д. Концепция гражданства: проблемы применения и перспективы совершенствования

Основной целью статьи является анализ концепции гражданства, сущности и правовой природы этого конституционно-правового института. Особое внимание автор обращает на основные этапы эволюции концепции гражданства и модели современного законодательного регулирования, а также указывает на геополитические и цивилизационные вызовы, которые влияют на эволюцию концепции гражданства.

Ключевые слова: гражданство, идентичность, государство, Европейская конвенция о гражданстве, меритократическое гражданство.